

BEDÖMNING AV KATHRINE NILSENS UPPSATS

Det relasjonelle mennesket – en kritikk av Claes Janssens ”Livets fireromsbolig” med utgangspunkt i Martin Bubers Jeg-Du-filosofi.

Innan jag började läsa funderade jag på frågan om jag var jävig i egenskap av upphovsman till den teori uppsatsen enligt sin underrubrik syftade till att kritisera. Jag kom fram till att jag visserligen hade, eller kunde misstänkas ha, ett intresse av att finna uppsatsen dålig, nämligen för att lättare kunna avfärda kritiken ifråga. I gengäld hade jag ett mot detta stridande intresse av att tvärtom finna uppsatsen bra i egenskap av det första arbete med vetenskapliga ambitioner som har behandlat min teori.

Jag antog att dessa båda intressen skulle väga någorlunda jämnt och att jävsförhållandet i vart fall inte gjorde mig så subjektiv att mina synpunkter saknade intresse.

Mitt begripande av min teori gjorde mig å andra sidan särskilt lämplig för att bedöma Kathrine Nilsens framställning av den.

Där vill jag omedelbart säga att jag är nöjd. KN har läst alla mina arbeten, reflekterat över dem och förstått dem på djupet. Hennes syfte är inte heller att riva ner Livets fireromsbolig utan att förbättra den genom att komplettera med Bubers Jag-Du-filosofi.

Som jag uppfattar hennes kritik har den två huvudpunkter. För det första uppfattar hon en brist i min beskrivning av Nöjdhetens livsläge eller psykologiska rum, som hon översätter med Fornøjd. (När jag har presenterat min teori i Norge har jag fått veta att nöjdhet visserligen inte finns på norska men att ”tilfredshet” gör det. Jag skulle nog valt den översättningen. Det är en detalj, men jag tycker den är värd att nämna.)

KN hävdar att jag inte tillräckligt framhållit tillhörighetens stora betydelse i Nöjdheten. Jag är böjd att ge henne rätt i det.

Det kan inte råda något tvivel om att tillhörigheten är viktig för nöjdheten, särskilt för den varaktiga eller återkommande upplevelsen av nöjdhet. Mycket sannolikt är den avgörande; det vill säga, det är sannolikt omöjligt att uppleva nöjdhet utan ett minimum av upplevd tillhörighet.

Ett försök att exemplifiera upplevelsen klargör omedelbart att vi har att göra med ett spektrum av tillhörigheter. Outsiders medvetandegörande av sig själv som outsider (varvid ”förvandlingen till svan” kan börja) är ett viktigt exempel, som visar att tillhörigheten kan vara abstrakt. Ibland definieras den av ett möte, och Buber beskriver själv ett möte med en häst, har jag för mig. Mötet med Stockholm skärgård var för mig ett avgörande genombrott och den upplevelse tillhörighet det åstadkom varoreflekterad, om än inte omedveten: ty otvivelaktigt kan man tala om en gemenskap med alla andra, som älskar samma trakt.

Men helt klart åstadkommer det autentiska mötet med andra människor i vänskap och kärlek den starkast tillhörighetsupplevelsen.

Jag är böjd att ge KN rätt i att jag inte tillräckligt lyft fram denna aspekt i mina framställningar av teorin. Det har varit intressant att reflektera över nöjdheten och särskilt det varaktiga fasthållandet av nöjdheten, inte minst i konflikter, ifrån denna utgångspunkt.

Sedan detta sagts vill jag emellertid också göra några reservationer.

Den första gäller en ofrånkomlig svårighet vi står inför när vi bygger teorier vari det fenomenologiska innehållet, alltså upplevelsebeskrivningar, är centralt. Vi är tvungna att använda ord, för det första, och de är med nödvändighet i någon mening oprecisa, även om vi definierar dem. Operationellt kan vi bara definiera de viktigaste, som jag t.ex. outsiderupplevelsen. Det är för det andra också så att vi inte kan säga allt, inte ens i flera böcker. Med nödvändighet kommer vi att som teoribyggar lägga tonvikten på några aspekter av den helhet vi vill visa på med risk att försumma andra.

Därför tycker jag kanske bäst om det här stället i KN:s uppsats:

Jeg mener at Janssen i store deler har beskrevet veien fram til erkjennelsen av en virkelighet beskrevet av Buber, men ikke er like klar på denne virkelighets egentlige natur. Buber på sin side beskriver denna virkeligheten, som er en åpning av det mellomvaerende gjennom ett møte mellom Jeg og Du, uten å ta opp hvordan mennesket selv kan vikle seg ut av uvirkeligheten og dermed gjøre seg beredt for nærvær og relasjon. Som sådan oppfatter jeg Janssen og Buber som komplementære.

En andra reservation jag vill göra har att göra med hur jag har uppfattat min roll som medexaminator. Den är ofrånkomligen dubbel. Det har känts relevant att säga något om hur jag har uppfattat KN:s kritik i min egenskap av teorins upphovsman. Men detta kan inte vara min avgörande prioritering som examinator. Där måste det räcka med att kritiken är rimlig: att den bygger på tillräcklig kännedom om och förståelse av det/de arbeten som kritiseras och de kompletterande teorierna, i detta fall Bubers, att argumenten är sakliga, att citaten är korrekta och försedda med sidangivelser, etc, etc. Enligt den bedömningen klarar sig KN också utan anmärkning.

Att jag sedan ställvis att tycka att KN läst mig lite snålt för att få igenom sin tes, kan jag som upphovsman leva med och alltså som examinator bortse ifrån, så länge rimlighetskriteriet är uppfyllt.

Möjligen tar jag miste men mitt definitiva intryck är också att hon har bra språkbehandling. Och jag har i alla fall läst Varulven på norska, så språket är inte alldeles främmande för mig.

Ett erbjudande vill jag göra. Jag har själv märkt, när jag har försökt citera norska eller danska, att det är nära nog omöjligt att undgå felaktigheter. Språken är så lika att man inte ser vad man läser utan en ohemul ansträngning. Det återgivna blir typiskt en blandning, som emellertid skämmer citaten, i KN:s fall för svenska läsare. För mig är det emellertid oerhört enkelt att rätta de svenska citaten, och detta är följaktligen vad jag erbjuder mig att göra.

Därmed kommer jag till min tredje reservation. Det är otvivelaktigt sant att människan egentligen bara kan göra sig verklig, fullt ut, i förhållande till en annan människa, eftersom bara en annan människa kan svara som min jämlike. Naturen svarar inte, Gud inte heller (även om det ibland känns så, fast det i verkligheten sannolikt är fråga om en projektion av "min egen högsta våglängd", som någon uttryckt det). Ett djur svarar men kan inte tala. Men jag menar att den kontakt med mig själv, med min fria subjektivitet som min teori syftar till att möjliggöra är *en förutsättning* för att jag ska våga gå in relationen ocensurerat och *ännu mer* för att jag ska kunna stå kvar i den, i kontakt både med mig själv och den andra.

Två risker hotar alltid en relation. Den ena att jag ska göra avkall på relationen för att rädda mig själv (som jag upplever saken), den andra att jag ska göra avkall på mig själv för att rädda relationen. Ett genuint möte förutsätter att jag undgår båda fallgroparna. Det gör jag kanske ibland, men lika säkert inte alltid. Tvärtom går jag gång på gång i dem, än den ena än den andra, och därför är det egentligen mer korrekt att tala om återkommande nöjdhet än om varaktig. Nöjdheten går gång på gång förlorad, eftersom mötet är så svårt. Men den återkommer likt galten Särimer, som var kväll slaktades vid asarnas gästabad men var morgon återuppstod igen vid lika god vigör. Detta uppfattar jag som halvt nåd, halvt effekten av nödvändigt arbete.

Här må jag tillåtas en kommentar som bara har att göra med min personliga upplevelse av Buber. Jag tycker han predikar, och det har jag själv sökt undvika.

Sedan detta är sagt återvänder jag till Kathrine Nilsen (som i och för sig tyck vara väl medveten om de här alternativa fallgroparna). Att hon med sin kritik av min teori ändå har sagt något väsentligt visar kanske en av dess, teorins, avgörande förtjänster, nämligen att den är tillräckligt klar i sina huvuddrag för att inga allvarliga missförstånd skall uppkomma. Man kan säga att vad KN har gjort är några ommöbleringar i oförändrade rum. Det åstadkommer nya dialoger, nya möjligheter till dialog.

Jag kommer nu till den andra huvudpunkten i hennes kritik, som visar detta på ett ännu elegantare sätt.

Jag syftar på hennes förslag till ändringar i min teorins arketyperiska överbyggnad, Det heliga fyrtalet. Den kritiken uppfattar jag som alltigenom rimlig och i detaljer lysande. Här kommer den omständigheten till sin rätt att både Buber och jag talar om Gud och de andra arketyperna i fyrtalet som psykologiskt begripliga storheter, och valet av Buber som "komplettering" av Janssen framstår som i hög grad naturligt. Omplaceringen av arketyperna i Livets fireromsbolig är väl genomförd, och på ett sätt som, kanske med något undantag, bibehåller de frigörande effekterna eller möjligen faktiskt förstärker dem (vilket sistnämnda naturligtvis är en empirisk fråga). KN vill ge Djävulen (som jag alltså tycker bör stavas med stor bokstav, i likhet med Adolf Hitler till exempel) två rum, Censur och Förvirring. Hon motiverar förutom med Bibelns bild av Djävulen som omedveten om det heliga med ett Buber-citat, som går ut på att Djävulen inte är den som "traff sin avgjorelse mot Gud, men han som i all evighet ikke traff noen avgjorelse". Djävulen avhåller människan från mötet med ett Du, säger KN, och det är därigenom han fasthåller människan i Förvirring. Det vet jag inte om jag själv tycker, men det är rimliga argument. Hon vill placera Den helige ande i Inspirationen. Detta är givetvis en ordagrann tolkning. Inspiration betyder inandning, om av Guds ande eller livets är en fråga om ordval. Hon vill placera Jesus i Nöjdhet, medan jag ser honom som den gestalt som fasthåller upplevelsen av Inspiration/Förnyelse och därigenom möjliggör övergången till Nöjdhet. Dessa omplaceringar gör som KN själv påpekar kanske inte så stor skillnad. Arketyperna kan med hennes placering ses som magneter som drar människan genom Livets fireromsbolig.

Den stora skillnaden, som jag också mest tveklöst tilltalas av, är att KN placerar Gud utanför Fyrarummaren, på lika avstånd ifrån både Nöjdhet och Inspiration.

När jag berättade om KN:s uppsats för en väninna, gjorde hon en spontan kommentar: "Det var modigt!" Det håller jag med om.

Jag är speciellt glad att KN har tagit upp Det heliga fyrtalet i sin kritik. Det fascinerande med de här arketyperna är ju att detta överhuvudtaget är möjligt, alltså att en meningsfull dialog kan föras, att KN kan kritisera min framställning och att jag kan avgöra att kritiken är rimlig. *Någons slags objektivitet är uppenbarligen möjlig*, trots att arketyperna bara kan upplevas subjektivt i det att de s.a.s. bara har en invärtes realitet. Jag vill hellre tala om saklighet (eftersom objektivitet är ett så värdeladdat ord, delvis falskt värdeladdat enligt min åsikt). Här står vi vid en möjlighet att förskjuta gränserna för psykologin som vetenskap. Jung nöjde sig med att säga, ”verkligt är det som verkar”, och så är det ju. Men en spännande möjlighet till kritik av den överdrivna tonvikten på objektivitet inom psykologin, vad jag vill kalla ”objektivitetsraseriet”, öppnar sig.

Strängnäs 28 juli 2005

Claes Janssen